L’anomenat “Hernán Cortés”, “el senyal dels comtes de Barcelona” i les “creus de Jerusalem”

Autor: Enric Guillot
Data de publicació: 06-02-2020

En Cortès, era un humil 'hidalgo' extremeny o un membre de l'alta noblesa? Si ho era, quin era el seu escut original? Qui l'hi va ampliar? De quina manera? Quan? Per què? L'Enric Guillot, aprofundint en un article d'En Carles Camp que es troba al web d'histocat.cat, ens presenta documentació gràfica de la qual es desprèn d'una manera indubtable que En Cortès pertanyia directament al Casal dels Comtes de Barcelona.

El 7 de març de 1525, l’emperador Carles V atorga a Hernan Cortés el següent escut d’armes:

"E porque de vos Hernán Cortés, é de los vuestros quede perpetua memoria, é vos é vuestros descendientes sean más honrados, por la presente vos facemos merced é queremos que además de las armas que tenéis por vuestro linaje podáis tener y traer por vuestras armas propias é conocidas, un Escudo que a la mano izquierda a la parte de arriba, tenga un Águila negra de dos cabezas en campo blanco, que son las armas de nuestro Imperio; e en la otra mitad de la parte abajo, un León dorado en campo colorado en memoria de que vos el dicho Hernán-Cortés é por vuestra industria é esfuerzo, trajisteis las cosas al estado abajo dicho é en la mitad del otro medio Escudo de la mano derecha a la parte de arriba, tres coronas de oro, en campo negro, la una sobre las dos, en memoria de tres señores de la gran ciudad de Temixtitan [Tenochtitlán] e sus Provincias, a quien vos vencisteis, el primero fue Montezuma [Moctezuma] que fue muerto por los Indios, teniéndole vos preso; el segundo Cuetavarin [Cuiltahuatzin], su hermano, que le sucedió en el Señorío e se reveló contra Nos teniéndole Vos preso, e os echó de la ciudad, e el otro Guanatemurin [Cuauhtémoc] que sucedió en el dicho Señorío, e sostuvo la rebelión hasta que vos le vencisteis é le prendisteis, é en la otra mitad de abajo, la ciudad de Temixtitán, armada sobre agua, en memoria de que en fuerza de armas la ganásteis, é sujetasteis a nuestro señorío e por orla de dicho Escudo en campo amarillo, siete Capitanes o señores de siete Provincias o poblaciones que están en la laguna en torno de la que se rebelaron contra Nos, e los vencísteis e prendísteis con la dicha Ciudad de Temixtitán, aprisionados é atados con una cadena que se venga a cerrar con un candado debajo del

dicho Escudo".

Aquest és el text mitjançant el qual l'emperador atorga i premia Hernán Cortes amb un nou escut d'armes. De fet queda clar que són unes armes que s'afegeixen a les que ja tenia, "que además de las armas que tenéis por vuestro linaje". Per tant, la primera conclusió és evident: si en Cortés ja tenia unes armes prèvies, per força significa que ja havia de ser noble.

Seguint la descripció de l'atorgament d'armes del nou escut a l'Hernan Cortes, la composició del nou escut queda tal com segueix:

Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge

I és d'aquesta mateixa manera com apareixen representats aquests dos escuts del conqueridor Hernan Cortes a la plaça del mateix nom a la ciutat de Badajoz (Extremadura, Espanya):

Plaça d'Hernan Cortes, Badajoz, Extremadura,
Castella, (Imatges cedides pel Sr. Daniel Ibañez).
Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge.

Fins aquí tot aparentment normal. I dic normal o correcte perquè com hem vist abans, en Cortes, degut al seu llinatge ja posseïa unes armes prèvies a les atorgades per l'emperador Carles. Quines podrien ser aquestes altres armes?

Tot seguit us presento un seguit d'exemples/imatges en els quals, en les representacions del conqueridor Cortés i en les d'alguns dels seus familiars, els succeeixen dues coses. La primera és que en el centre dels seus escuts heràldics hi apareixen els quatre pals —talment com els dels Comtes de Barcelona— envoltats sovint amb les creus de Jerusalem. La segona és que, el conqueridor, sovint no l'anomenen «Hernán», sinó «Fernando».

"De Insulis nuper inventis Ferdinandi Cortesii ad Carolum V. Rom. Imperatorem Narrationes cum alio quodam Petri Martyris ad Clementem VII... fet per Pietro Savorgnano, [© 13157208 Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek -- 2 Gs 612#(Beibd]. Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge.

Cliqueu.hi damunt per ampliar la imatge

Cliqueu-hi al damunt per ampliar la imatge

Cliqueu.hi damunt per ampliar la imatge

Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge

Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge

Cliqueu-hi al damunt per ampliar la imatge

Antonio Solís: gravat de Ferran Cortés que es troba al llibre "Istoria della conquista del Messico, della popolazione, e de progressi nell'America". Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge.

Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge.

Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge

Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge

Però si hi ha una imatge altament descriptiva, és la que tot seguit us presento. Està acompanyada per l'article que va publicar l'investigador Carles Camp titulat Les quatre barres al mausoleu de l'esposa de Ferran Cortès [0] al web histocat.cat. En l'article s'hi diu:

"El 27 de juliol de 1529, a Barcelona, Ferran Cortés va fer el seu mayorazgo, que és com se'n diu en castellà als capítols matrimonials o contracte fet entre els cònjuges, on s'especifica quins béns aporta cadascú al matrimoni, així com aquests es distribuirien en cas de mort prematura d'algun d'ells, i també la manera com es repartiran entre els fills que puguin néixer en el futur.

"Per a les famílies nobles de l'època, una part important del patrimoni eren les armes, és a dir, els símbols heràldics que podien ostentar públicament per mostrar quin era el seu llinatge, el seu grau de noblesa i de poder davant de tothom, especialment davant la resta de la noblesa.

El 7 de març de 1525, Carles I ja havia concedit a Cortés l'ús de determinades armes (símbols heràldics) perquè les pogués lluir 'porque vos y vuestros descendientes seais más honrados', tot aclarint que seran armes que tindran 'además de las armas que teneis de vuestro linaje'.[1]

Quines eren aquestes armes pròpies del llinatge de Ferran Cortès? A l'esmentat mayorazgo es descriuen les armes de la seva família:

'Las armas de los Corteses, que son quatro barras coloradas en campo Dorado, la orla azul con ocho cruces de San Juan, blancas' [2]

Aquestes armes dels Cortés són, ni més ni menys, que les armes reials dels Comtes de Barcelona, sobirans de Catalunya.

A la historiografia oficial li ha estat molt difícil explicar-ne l'origen. I ha hagut de recórrer a uns —suposats— avantpassats anomenats Rodríguez de las Varillas de Salamanca, que també haurien lluït aquest senyal. D'altra banda, aquesta mateixa historiografia ni sap ni pot justificar el perquè de l'orla blava amb les vuit creus de Sant Joan, senyal del rei de Jerusalem, que llavors lluïen els Comtes de Barcelona, ni per què Cortés podia lluir les armes reials del Casal de Barcelona, que només podien dur els membres de la família reial catalana o els membres de les famílies que en fossin descendents.

La vídua de Ferran Cortés, Juana de Zúñiga, va fer generosos donatius a la catedral de Sevilla, a canvi de tenir-hi el mausoleu de la seva família, on ella mateixa s'hi va fer enterrar.

El nostre amic i col·laborador Daniel Ibányez m'ha fet arribar aquesta imatge del mausoleu, amb l'estàtua de la difunta vídua de Cortés.

Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge

En Carles Camp afegeix: "s'hi veu ben clar quines eren les armes de la família. Cal destacar que en el mausoleu de la família Cortés només hi consta el senyal dels comtes de Barcelona i es prescindeix absolutament de les armes concedides per Carles I el 1525 a Ferran Cortés i als seus descendents.

Aquesta tomba és la que correspon a una princesa del Casal de Barcelona.

En aquells temps, les armes reials catalanes, com totes les d'Europa, només les podia dur qui era de la família reial. Així ho explica Pere Molas Ribalta quan, parlant de l'escut d'armes d'un noble del segle XVI, Felip Galceran de Castre-Pinós (1552-1590), descriu les armes que va fer col·locar en un portal nou que va fer construir al castell de Guimerà on hi va fer posar, entre d'altres "les quatre barres com a família reial"[3], cosa que podia fer, ja que els Castre eren descendents directes de Ferran Sanxis de Castre fill il·legítim —però reconegut— del rei Jaume I.

¿Podia Ferran Cortès lluir les armes del Casal de Barcelona sense ser de sang reial? De cap manera.

En aquella època era un delicte gravíssim presumir d'armes reials si no s'era de la família reial. Jordi Bilbeny[4] ens explica que, al 1649 a Mèxic, l'arquebisbe-virrei Joan de Palafox va fer tallar dos escuts amb les armes reials, que representaven els regnes de Catalunya (que els espanyols anomenen "d'Aragó"), Castella, Lleó i Navarra al retaule de

la catedral de Puebla de los Ángeles[5]. El fiscal de la Reial Audiència de Nova Espanya, el doctor Pedro Melián, va denunciar que “en un dels quarters hi havia armes estranyes i particulars que no eren del rei” i que eren les de la família Palafox, i les va fer treure. Quan el municipi va protestar formalment davant l’Audiència, aquesta va replicar amb un Informe Apologético en defensa de las Armas Reales de Castilla y León que deixa clar, segons explica Gregorio Bartolomé, que “encara que fossin les armes pròpies del bisbe i que fos costum de poder-les col·locar en llocs públics o esglésies aixecades per la seva munificència, aquestes no podien ser exhibides junt amb les reials ”.

Per aquesta raó, l’informe acusava Palafox de pecat de vanitat per "voler posar-se al costat del seu rei, per la qual cosa se l’ha de castigar com a falsari, que demostra ser el que no és ” i pel fiscal resulta ser “una pertorbació de l’ordre degut a les dignitats particulars i un perjudici a la grandesa i a la família dels grans senyors, que no tenen entrada als escuts ” i es demana més endavant el següent: “¿ això no és afectació de majestat, usar ensenyes superiors que no li pertanyien o treure el lloc del rei?” I acaba recordant que “el que pren les vestidures, ornats, armes i joies que vivament pertanyen a la reial persona mereix la pena de mort i la pèrdua de béns”.

Veiem, doncs, l’escàndol que va provocar el fet que algú, que malgrat pertànyer al més alt nivell social —ser arquebisbe i virrei— col·loqués armes reials al costat de les seves pròpies.

“¿Què no hauria passat si algú que era fill d’un ‘hidalgo’ de Medellín —com ens diuen que era Ferran Cortès— , un noble de quarta fila, gosés usar directament armes reials?

Cortès hi passeja per Barcelona, declara que els quatre pals de gules sobre fons daurat són les seves armes, el seu ‘mayorazgo’. A més, se li fan retrats, on les llueix junt amb el bastó reial. I no passa res. Cal destacar, a més, que en aquells temps el mayorazgo d’un noble, per a ser vàlid, havia de ser aprovat pel rei. I, per si no n’hi hagués prou, la seva vídua es va fer fer el mausoleu que acompanya aquest article, sense cap mena de problema. Ningú s’alarma, ni s’escandalitza, ni ho denuncia.

“És un fet lògic, si l’anomenat Hernán Cortés fos un membre de la casa reial catalana.”

_____

Fins aquí, l’article d’En Carles Camp. Vistes així les coses, ¿existeixen més imatges on aquest conqueridor se’l relacioni amb el senyal dels pals dels Comtes de Barcelona? Doncs sí. Tot seguit us presento un seguit d’imatges, amb la seva corresponent catalogació, que ens donaran un clar indici de les armes amb les quals anava acompanyat en Cortés durant la seva empresa mexicana.

Còdex Tlaxcala. [© Benson Latin American Collection, General Libraries.

Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge

En la il·lustració superior, podem observar quina era la bandera que acompanyava En Cortés en la seva marxa cap a la capital de l’imperi asteca.

Codex Florentinus: 'Història General de las cosas de Nueva España'. [© BNCF-Biblioteca Nazionale Centrale® Firenze, Ms. Med. Pal. 220, c.415v]

En la imatge de més amunt, hi ha escrit: “Els ambaixadors asteques aborden el vaixell d’en Cortés i li donen sumptuosos regals”. D'altra banda, si observem, en la imatge superior del gravat, la bandera ratllada de la dreta del vaixell d’en Cortés, veurem com se li han intentat esborrar, guixant-los, els nou pals d’aquesta bandera. Suposo que per amagar-ne la catalanitat.

La foto que ve a continuació pertany a un còdex que descriu l'arribada d'en Cortés a San Juan de Vila Rica, on es rebut pels parlamentaris indígenes. Observeu la bandera groga i vermella del vaixell d'en Cortés

Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge

Tot seguit, tres imatges de diversos episodis de la conquesta de Mèxic per en Cortés i els seus aliats indis

Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge

Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge

Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge

La pintura de més amunt la van fer Miguel y Juan Gonzalez. Forma part d'un dels 24 taulons o "enconchadas" dedicats a la representació de diferents passatges de la Conquesta de Mèxic. [© Museo de América, Madrid, España]. En aquesta taula es representa l'escena 34: "Retirada de los Españoles", "la noche triste", l'Escena 35: "Aclaman a Quauhtemoc por Rey" i finalment l'Escena 36: "Guerra en tacuba y queman los Españoles las casas".

Cliqueu.hi damunt per ampliar la imatge,

Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge

Aquí podem observar com els mexiques celebren la seva victòria sobre les tropes d'en Cortes, penjant dels arbres els cossos esquarterats dels soldats i dels seus cavalls. També onegen les banderes confiscades als soldats hispans.

Aturem-nos ara en la biografia d'en Cortés. És força curiós que la biografia de joventut d'en Cortés sigui força curta i matussera. S'afirma que aquest fill únic va estudiar dos anys a la universitat de Salamanca a Castella, encara que no es va arribar a graduar. Curiosament tampoc no s'ha pogut trobar la prova documental, en el registre d'estudiants, del seu pas per aquella universitat. De fet, encara que sembla que tenia una formació contrastada com a jurista, no es pot concretar on va estudiar.

També és molt inversemblant que el seu pare, un pagès pobre les propietats del qual produïen 5.000 maravedisos l'any en forma de blat, mel i vi, pogués enviar el seu fill a estudiar a la universitat, i més encara si sabem que en aquella època es considerava pobra una família amb uns ingressos inferiors a 7.500 maravedisos. Per norma general, en les famílies humils s'esperava que els fills, ja de ben petits, ajudessin amb la seva feina a millorar la renda familiar, i no pas que generessin despeses com les de família adinerada. És, per tant, molt poc creïble que un pagès "pobre" pogués permetre's el "luxe" d'enviar al seu fill per estudiar a la universitat de Salamanca, a més de 200 km de distància.

Tot i així, l'any 1504, a l'edat de dinou anys En Cortès va anar a les Índies, embarcant-se cap a Santo Domingo, llavors cap de pont de la conquesta americana. En arribar-hi, el van hostatjar ni més ni menys que a casa del governador, on simbòlicament residia l'autoritat del rei. El van informar de l'estat de l'illa i el que s'havia de fer, i li van donar un solar per fer-se una casa i terres de conreu, indis, i uns ingressos fixos amb «l'escrivania de l'ajuntament d'Azua». Sembla increïble que ningú no s'hagi preguntat per què tot un governador es va prendre tantes molèsties i va tractar amb tanta deferència el fill d'un pobre pagès de Castella de 19 anys. Un temps després, al 1511, el virrei va enviar Diego Velázquez a conquerir Cuba, de la qual en fou el primer governador. En Cortés també hi va anar, amb l'encàrrec de Miguel de Pasamonte, tresorer del rei Ferran II (1479-1516), de dur els comptes reials i de vigilar que el rei no fos perjudicat ni estafat en el moment de repartir el botí de conquesta.

Posteriorment, ja durant la conquesta de Mèxic, va tenir molta importància la campanya militar marítima i naval, ja que diverses ciutats importants de l'imperi asteca, entre les quals la capital, estaven edificades en illes situades enmig de grans llacs. Calia, per tant, emprar embarcacions per poder-les conquerir. Ens expliquen algunes cròniques que Cortés es va apressar a fer bergantins enviant a Veracruz a buscar veles, eixàrcies, claus, cordes i tots els utensilis necessaris, com també la fusta que calia, que ja estava tallada i preparada a l'efecte, a les naus que havia deixat a la costa. Així, amb tot el que calia, desmuntat i transportat, van construir els bergantins amb els quals van poder guanyar les batalles

navals que els va permetre la conquesta final de la capital mexicana.

És extremament sorprenent que aquells extremenys, tots ells de poblacions de l'interior de Castella i que, probablement, abans d'embarcar-se a Amèrica no devien ni haver vist mai la mar, sabessin tripular i governar bergantins com la cosa més natural del món. És fantàstic comprovar com aquells castellans, homes de secà, sabien triar la fusta, tallar-la, treballar-la i muntar-la per construir bergantins, naus típiques del llevant català i valencià. En canvi, segons la historiografia oficial espanyola, sols quatre dels homes identificats que anaven amb Cortés eren d'un lloc de mar, a banda de sis sevillans, la qual cosa no implica que cap d'aquests deu sabessin construir o governar embarcacions.

A les Corts de Montsó del 1533, Carles I (1516-1556) va refusar de concedir a Cortés el títol de virrei. Recordem que a la cancelleria catalana només podien tenir accés al càrrec de virrei els parents del rei que fossin naturals de la nació catalana. Aquest no era el cas dels Cortés-Altamirano de Medellín, Castella, però el nostre home va sol·licitar el títol amb tota la naturalitat del món. Mai a la vida, el fill d'un pagès pobre hauria pogut ni tan sols pensar a demanar un càrrec català reservat als parents i nobles emparentats amb la monarquia.

Malgrat la negativa d'atorgar-li el càrrec de virrei, el 6 de juliol de 1529, Carles I va concedir a Cortés des de Barcelona el títol de marquès de la vall d'Oaxaca i el de Capità General de la Nova Espanya i de les Costes de la Mar del Sud.

Així doncs, i com a resum, podem concloure que estem davant d'un personatge històric força contradictori. Per una banda, tenim un conqueridor amb una escadussera biografia prèvia a la conquesta. Un fill d'un pagès amb rendes molt baixes que l'ubiquen dins d'un estatus social pobre, però que envia el seu fill a estudiar a la universitat de Salamanca, tot i que no s'ha trobat el registre físic que el dit Hernan Cortés hi hagi estat mai. Després, ja a Amèrica, se'l premia el 7 de març de 1525 amb un escut quarterat amb 4 senyals diferents, tot i que en aquets mateix atorgament se'ns indica que se li donen "además de las armas que tenéis por vuestro linaje". Per tant ens indica que era noble, encara que això no quadri en la seva biografia oficial a la castellana.

Per altre banda, aquest mateix personatge apareix retratat amb un escut heràldic, on a més de les 4 armes que se li van atorgar l'any 1525, hi apareix amb els Quatre Pals, talment igual que els dels comtes de Barcelona: les armes prèvies que ja tenia degudes al seu llinatge.

Per si no fos poc, el 27 de juliol de 1529, a Barcelona, Ferran Cortés va fer el seu "mayorazgo" o capítols matrimonials, on es descriuen les armes de la seva família: "las armas de los Corteses, que son quatro barras coloradas en campo Dorado, la orla azul con ocho cruces de San Juan, blancas". La historia oficial a la castellana en diu que aquestes armes li provenen d'un parent llunya anomenat "Varillas", però en Carles Camp ens informa que aquestes creus de Jerusalem sols poden ser utilitzades per la família reial catalana, que era la que a més en posseïa el títol.

Encara més, la seva esposa Juana de Ramírez de Arellano y Zúñiga, viuda d'en Cortés, es enterrada en el mausoleu del "Convento de Madre de Diós de Sevilla". El mausoleu està presidit per un escut d'armes, de grans dimensions, on només hi apareixen les 4 barres catalanes envoltades de les creus de Jerusalem, abans esmentades.

També tenim la besnéta d'en Cortés, Sor Joana Inés de la Cruz, retratada el dia que es féu monja, amb un escut heràldic on no hi falten els pals catalans.

Per acabar de reblar el clau, un seguit d'imatges ens mostren diversos episodis de la conquesta de Mèxic on en Cortés torna anar acompanyat de la bandera dels 4 pals dels comtes de Barcelona, ja no com a armes personals, si no com les armes de la nació per a la qual efectuava la conquesta.

I per acabar, si a més li afegim, un seguit d'imatges on podem observar que se l'anomena Fernando i no Hernan, i que la historiografia oficial castellana ho justifica dient que aquella època aquests dos noms d'origen germànic eren utilitzats habitualment de forma indistinta — tot i que no he trobat cap exemple en el qual succeeixi el mateix amb el rei "Fernando el Catòlic"—,... no cal ser gaire espavilat per adonar-nos, una vegada més, que en la història d'aquest històric personatge, en Cortés, hi ha quelcom que grinyola força. Vosaltres mateixos...

Una abraçada,

Enric Guillot

Cliqueu-hi damunt per ampliar la imatge

Notes bibliogràfiques:

[0] Carles Camp: Les quatre barres al mausoleu de l'esposa de Ferran Cortès. Article del 26 d'abril del 2016 publicat a histocat.cat. Enllaç a l'article:
http://www.histocat.cat/index.html?msgOrigen=6&CODART=ART02872&PatronBusquedaDescripcion=cortes
[1] de la Valgoma y Díaz-Valera, Dalmiro, Linaje y descendència de Hernán Cortés. Ediciones Cultura Hispánica, Madrid, 1951, p. 112.
[2] de la Valgoma y Díaz-Valera, Dalmiro, op. cit., p. 116.
[3] Molas Ribalta, Pere, L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna, Eumo Editorial, Vic, 2004, p. 77.
[4] Bilbeny, Jordi, Cristòfor Colom, Príncep de Catalunya, Editorial Proa, Barcelona 2006, p. 312-3.
[5] Bartolomé Martínez, Gregorio, Jaque mate al obispo virrey. Siglo y medio de sátiras y libelos contra don Juan de Palafox y Mendoza. Fondo de Cultura Económica, México, DF, 1991, p. 100-106.